

O naravstvenej obvezanosti.¹⁾

Piše dr. Janko Pajk.

I.

**Pojem svrhe in sredstva, svršnega in razumnega dejanja; pojem naravstvene obvezanosti in dolžnosti pojem družben-
skih dolžnostij ali prava.**

Človek prisiljen je k dejanju; vsakdo mora delovati hoté ali nehoté. Vzroki temu so njegova menljiva telesna sestava, njegova pregibna narav, njegov nagon, sila nanj delajočih okolnostij, vzroki so njegove nujne, toliko prirodne, kolikor umetne potrebščine. Človek namreč ni neobčuten proti vnanjim utisom, temveč zna se izvrstno prikladati, ako ima pravo živost v sebi, tirjatvam prirode.

Kakor pa je človek k dejanju prisiljen, také išče tudi naj-prikladnejših sredstev, da zadovolji vsem svojim neštevilnim potrebščinam. Namišljenje, da zadovolji kako potrebščino, — to je svrha, a namišljenje načina, po kojem se dospéje do one zadovolitve, — to je sredstvo. Svrha je vselej pojedina, sredstev k njeni dosegi pa je raznih. Svrha in sredstvo sta odvetna (korrelatna) si pojma: jedna svrha utegne biti tudi sredstvo drugej, a vse svrhe podrejene so glavnej ali končnej svrhi. Takó n pr. je gašenje žeje končna svrha kakega dejanja, pitje kakošne pijače sredstvo k tej svrhi, a pridobitje pijače zopet svrha mnogoterim dejanjem: hóji, delu, službi i. t. d. Potišenje telesne ali duševne potrebnosti pa je vrhovna in končna svrha vsemu in vsakemu človeškemu dejanju.

Iz odvetnostij potrebščin in svrh mej seboj, kakor tudi svrh in prikladnih jim sredstev razvidno je, da človek hoče

¹⁾ G. pisatelj želi izrecno, da se ne spreminjajo njegovi izrazi, katere je nabral v starih slovenskih slovarjih.

delovati nujno na svršni ali svrham prikladni način, da! celó siljen je delovati svršno, kakor je siloma nujnim potrebščinam podvržen; vsaj je njegova težnja potéšiti in zadovoljiti potrebščine, a nikogar, ki dela, ni volja, vedé in hoté nasprotovati takemu potišenju. Takó tedaj uže v samej naméri dejanja tičí naméra svršnega dejanja, ali: dejanje uže sámó vsebuje namišljenje svršnosti, takó da oni, ki dela, ob enem tudi doseza gotovo svrho. Iz pojma „dejanja“ pa tudi sledi potrebnost svršnega dejanja; kdor namreč doseza gotovo svrho, tudi hoče in se čuti prisiljenega delovati svršno. Drugače rekel bi: v dejanji svršnem je uže sama po sebi obvezanost k razumnemu dejanju, kar I. H. Fichte na podoben način zaključuje, trdé, da uže iz „naravstvenega, v dejanji se tvorečega povoljenja“ sledí istega dejanja „obvezanost“¹⁾; kajti nikdo noče vedé kaj doseči, kar bi nasprotovalo njegovim svrham. Svršno delovanje seza še dalje: ne samo svoje, nego i tuje občne svrhe hoče človek pospeševati po svojih svrham, ker je takošna vsa naprava človeške družbe, da s svojimi koristmi ob enem dosežamo tudi občne, a z občnimi zopet svoje svrhe. S sobstvenega (subjektivnega) ozira je torej človeško dejanje vselej svršno ali svrham prikladno. Radi tega pa še ni tudi prikladno stvarnim svrham.

To spoznanje in ta volja, namreč svršno delati, je to, kar zovemo razum. Kdor je razumen, bode vselej hotel takó delati, da doseže svojo svrho; a takó delati, da ne doseže svoje svrhe, more sámó brezumnež, ki nima razuma. Dejanja brezumnežev izhajajo iz motljenega in kaljenega dušnega stanja; zató tudi nimajo v naravstvenem oziru nobene ali vsaj ne polne cene. Svršno delovanje je ne samo stvar razuma in volje, ampak tudi posledica prirodnega zakona, torej naravstvena in takó tudi obvezna stvar. To je končni in pravi vzrok obvezanosti. Kant izvaja obvezanost in dolžnost iz podrejenja osebe tako zvanemu „naravstvenemu imperativu“, rekoč: „Naravstveni zakon je nek imperativ, ki kategorično (določno) ukazuje, ker zakon je brezpogojen; razméra take volje (podrejenja) do zakona je odvisnost, z imenom obvezanost, katera se zató

¹⁾ System der Ethik 1851, I. zv., str. 239.

dolžnost imenuje.¹⁾ Oni „imperativ“ Kantov pa v istini ni nič drugega, nego lepo in učeno ime za pojem „vesti“; po njegovem mnenju torej obvezanost ni drugo, nego pokorščina vésti — gotovo jako cenó in plitvo podkladanje! Kaj pa je „vest“? in imajo-li vsi ljudje (tudi sleparji in lopovi) enako „vest“? — I. H. Fichte si dolžnost in obvezanost tolmači iz „dvojnosti (dualizma) osebe“, katera se namišlja enkrat kot „obvezovajoča“, enkrat kot „obvezovana“, kot delavna in kot trpežna ob enem. Delavnost pa prihaja iz samosvesti duše o sebi samej, tedaj iz dušeslovnega zakona.²⁾

Ali naravstvenost človeška ne sestaje v jedinem uteševanji potrebščin in v dovoljenji uteševanja, v kojem tičí vzrok in početek sobstvene obvezanosti, temveč potrebno je še, da so svrhe tudi v naravstvenem oziru pristojne (prikladne), t. j. da ali izvirajo iz prirodnih zakonov in okolnostij ali pa so tem zakonom prilične. Stoprav v soglasji sobstvenih svrh s podanimi (objektivnimi) tičí kakor vsa naravstvenost, tako tudi obvezanost. Iz pojma obvezanosti sledí ob enem pojem dolžnosti in ves sestáv družbenskih koristij ali prava, v stvarnem smislu besede.³⁾ To pojasni nam primer! Obét nalaga po današnjih naravstvenih in pravnih nazorih obétniku obvezanost h kakej osebnej ali stvarnej uslugi (dejanju) nasproti onemu, komur se obéta. Mej obrtnikom in onim, ki je vsprejel obét, nastane vsled obečanja naravstvena razmera, kakor tudi pravna, katera se imenuje oblužnost (officium) in katera osnuje mej dvema ali več osebami občne, a nasprotne si koristi: na strani obetnika obvezanost (zavezo) t. j. držanstvo (poroštvo) v vésti in z blagom, tudi z životom, na strani prejelnika obéta pak pravico do obetnika in obetnikovega blaga. Vkupno korist obeh oseb, obetavše kakor obét prejelnike, razvidi se iz tega, da izpolnjeni obét ugodno reši obétnika zaveze, utéši pa tudi prejelnika, tedaj zadeva oba jednako v koristih. Ako si mislimo korist, katera je obema strankama vkupna, v okolnostih ali recimo v prirodi — v kojoj tudi človeška družba spada — ležečo, tedaj

¹⁾ Kritik der praktischen Vernunft. Str. 37, Kirchm. izdaje.

²⁾ Prim. o tem Fichte-jev: System der Ethik. 1851. I. zv. str. 239. nasl. —

³⁾ Prim. o tem moje „Dotike prava in naravstva“ čl. 1 („Sl. Prav.“ 1892, str. 129).

dobimo pojem naravstvene dolžnosti ali naravstvenega dolgovanja, katera veže vso družbo. Ta dolžnost je nekaj, kar je več, nego obvezanost ali dolžnost v pravnem smislu, katera ne zahteva več, nego izpolnjenje vnanjih oblik izvršitvenih; naravstvena dolžnost je v resnici vkupna ali boljše občna korist vseh deležnikov družbe, bodi-si mimohodne, bodi-si stalne, „dolžnost“, ki ni samó breme obétniku ali „dolžniku“ v pravnem pomenu, nego ki nalaga tudi prejemniku „dolga“ vzajemno dolžnost, da štedi in celó brani svojega „dolžnika“. To tičí v čudovito zloženej osnovi družbe, katera nalaga medsebojne dolžnosti in sicer vsem članom. Kakor blagó v človeškej družbi hodi iz roke v roko in je naposled samó družbenko, takó ta dolžnost vstvarja koristi, ki prehajajo od osebe do osebe in so naposled v jedinih okolnostih t. j. v prirodi ležeče. Toliko v obče o naravstvenej dolžnosti; natančnejši nje pomen bode iz naslednjih preiskav jasnejši.

II.

Razdelitev naravstvenih dolžnostij; troja vrsta dolžnostij: proti samemu sebi, proti bližnjiku in proti vnanjemu svetu ali veseljstvu.

Vrste naravstvenih dolžnostij nam podaje preišljevanje onega stanja, v katerem se nahajamo napram svojej osebi in napram posredstvu (medium) t. j. obdajajočemu nas svetu. Človek je proizvod okolnostij in svojega sobstva, mnogovrstno, sestavljena stvar, katera se obrazuje v naprednem smislu. Vsi njegovi deli delujejo vzajemno mej seboj, nadomeščujoč se pri tem v svojih opravilih, takó da končno vsi in vsakoršni deli stvarjajo celoto, katera je sama na sebi nova stvar, stoječa zopet kot poedinica nasproti vsakemu svojemu delu. To je človeška oseba, njegovo sobstvo (subjekt). Kot sobstvo odvetuje človek bližnjiku ali sočloveku in vsej svojej ostalej okolici. S človeštvom ga veže najčutnejša vez, katera je ob enem v naravstvenem oziru najmočnejša: občna človeška duša. V bližnjiku gleda človek samega sebe, in to menda celó bolje nego v samem sebi. Proti vnanjemu svetu stóji človek v razmerji celovitosti in nerazrušnosti; on je v svojem obstanku, po svojih ko-

ristih od svetá nerazdružljiv in je odvisen od istih prirodnih zakonov in pogojev. Vse te razmere in odvetnosti pa vzrokujejo medsebojno odvisnost človeka in obdajajočih ga stvari ter ustanavljajo mej obema obslužnost, katera se dá izraziti z besedami „Eden za vse, vsi za jednega!“

Iz obslužnosti sledé pa tri vrste dolžnostij: dolžnosti proti svojej osebi ali proti samemu sebi, dolžnosti proti družbi ali človeštvu in dolžnosti proti ostalemu svetu.

Naravstveniki se gledé dolžnostij ne slagajo, nekateri pripoznavajo samó prvo, drugi samo drugo, nekogi pa dvoje in po troje vrst dolžnostij. Krščansko naravstvo navadno pripoznava troje dolžnostij, ker sploh pozna troje krepostij: dolžnosti proti Bogu, proti sebi samemu in proti človeštvu, katero v tesnosrčnem oziru spreminja v „krščansko občino“.¹⁾ Nekogi naravstveniki, držéč se dvorazdelnega (dihotomičnega) načela pripoznavajo samó dolžnosti proti sebi, katere zovejo „k sebi se vračajoče“, in pa „proti vnanjosti“ ali „na vnanjost obrnjene“, kakor da je ta razdelitev jedino umstvena (logična)²⁾ Trojnost dolžnostij se v naslednjih preiskavanjih pokaže kot najumestnejša. Kant sicer trdno zagovarja dvoje dolžnostij: „proti sebi“ in „proti bližnjiku“, a tudi, samó da nekoliko nedoločno, one „proti Bogu“; o prvih dveh Kant širje razpravlja v „Kritik der praktischen Vernunft“ (str. 97. nasl., str. 189 nasl. in pogostoma); o „dolžnostih proti Bogu“ v „Tugendlehre“ (str. 179. nasl.) in v „Kritik der praktischen Vernunft“ (str. 189. Kirchm. izdaje). Očito se Kant ni upiral krščanskej naravstvenosti.

¹⁾ Prim. Dornerja: System der christlichen Sittenlehre. 1885. Str. 315. nasl.

²⁾ Prim. o tej razdelitvi J. H. Fichte-jev: System der Ethik. 1851. I. zvezek str. 254.

